

ELOGI DE L'ARXIU

Barcelona conserva un extraordinari patrimoni fotogràfic en mans d'entitats i d'institucions que no sempre és conegut ni prou valorat

TEXT__ ISABEL SEGURA

ELS ARXIUS FOTOGRÀFICS conserven, cataloguen i divulguen un patrimoni construït a poc a poc, a partir de donacions dels autors o del seu entorn familiar, per adquisició i també, de manera excepcional, per rescat en llibreries de vell o directament de les escombraries. La contemplació de la imatge en aquests arxius és directa, un acte de solitud reconcentrada i plaent. Permet un contacte directe amb la fotografia, sense intermediacions (entengueu comissaris), sense ornamentacions (paspartú, marcs...) i sense la magnificència dels espais expositius. Però la sorpresa està sempre garantida en els àlbums o caixes que guarden en aquests espais de sobrietat les imatges d'un passat per descobrir.

A Barcelona, els arxius fotogràfics són múltiples i diversos, però molts cops el seu patrimoni i la seva feina no són prou coneguts ni valorats pels ciutadans. La història d'aquestes entitats corre paral·lela a la de la tècnica fotogràfica i en certa manera també a l'evolució de la ciutat moderna, des de finals del segle XIX fins a èpoques recents. Sense voluntat d'exhaustivitat, hem triat cinc arxius de la ciutat que permeten fer un recorregut des de la segona meitat del segle XIX fins als anys noranta del segle XX.

El recorregut comença quan els fotògrafs abandonen els seus estudis -l'àmbit principal i únic dels primers professionals de la disciplina- i emprenen un viatge que els durà a terres més o menys llunyanes o, també, a tocar de casa. Els primers arxius fotogràfics, el del Centre Excursionista de Catalunya i el de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, es nodreixen dels re-

portatges realitzats pels viatgers que amb voluntat científica van voler construir un catàleg del país. Alguns, fins i tot, van ampliar l'àmbit territorial català i es van arriscar per terres llunyanes a la recerca del *salvatge* adscrit a territoris colonials. Anys després, quan l'exotisme i els imperis van trontollar, la mirada dels fotògrafs viatgers va ser de caire més urbanita. Els interessaven les ciutats que experimentaven un creixement vertical sense precedents i van seguir també la ruta de les *performances* multitudinàries, com les exposicions internacionals, d'arquitectura sempre efímera.

MIRAR LA PRÒPIA CIUTAT

Amb tot, però, la majoria de fotografies que es conserven en els arxius de Barcelona són sobre la mateixa ciutat. Amb aquestes fotos podem resseguir el procés de construcció de la ciutat moderna, que s'enlairava, a poc a poc, sobre el pla dissenyat per Cerdà i que es construïa amb el quefer dels mestres d'obra basat en la repetició d'un model i d'una tipologia que havia demostrat la seva funcionalitat. Als fotògrafs els va interessar captar la transformació del paisatge.

A principis del segle XX, quan es va inaugurar la manera d'entendre l'arquitectura com a obra d'art i cada edifici havia de distingir-se del veí, és el mateix arquitecte qui encarregarà un reportatge fotogràfic. L'Arxiu Fotogràfic del Col·legi d'Arquitectes conserva una important col·lecció sobre el procés de construcció urbana. Hi ha, però, una Barcelona que viu i transita pels carrers, ja siguin els de nova creació o els

que ja no ho són tant, que mercadeja en les magnífiques construccions de ferro que els acull, els mercats, o en parets disposades als carrers; uns carrers que en algunes parts de la ciutat s'omplen de dones i d'homes, també d'adolescents i encara d'alguna criatura, en el canvi de torn de les fàbriques. Fabricants que encarregarán reportatges fotogràfics als professionals del moment i professionals que, més enllà de l'encàrrec, se senten atrets per la diversitat de la vida urbana i que publicaran les seves imatges en les revistes i diaris en què la fotografia ocupa més i més espai. Alhora, les postals, amb imatges de la ciutat, es converteixen en un mitjà de difusió de la feina dels fotògrafs i una important indústria editorial. L'arxiu de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya conserva importants col·leccions de professionals de la fotografia de la dècada dels anys vint i trenta, així com també d'anys posteriors.

La Barcelona republicana es converteix en recer per a fotògrafes i fotògrafs estrangers que arriben a la ciutat fugint de la persecució hitleriana. Així, entre els d'aquí i els d'allà, construeixen una nova mirada sobre la ciutat a través de la nova fotografia. La Guerra Civil convocarà la presència de més professionals estrangers que, conjuntament amb els professionals barcelonins, van captar les dificultats de la vida quotidiana a la rereguarda.

Més recentment, alguns arxius creats als anys setanta s'interessen per recuperar el patrimoni fotogràfic de les dècades anteriors, d'aquell període qualificat de "gris", anys quaranta, cinquanta i seixanta, un període que no

ha obtingut gaire atenció per part de la historiografia fotogràfica. Amb tot, però, aquell període va tenir importants repercussions en la configuració de la ciutat. Barcelona veu aparèixer els polígons industrials en territoris que havien sigut agrícoles. A l'altra banda de la ciutat, apareixen els polígons residencials, on s'enlairaven milers i milers d'habitatges. És la imatge de la Barcelona en construcció.

I, finalment, els habitants d'aquells polígons, d'aquells suburbis exclosos de la imatge construïda de Barcelona, van crear el seu propi arxiu, l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris, amb un important fons construït a partir de les fotografies fetes per professionals o no, però amb un denominador comú, eren del lloc i compartien una comunitat d'experiències.

Tot aquest ingent patrimoni fotogràfic que es conserva en els arxius d'entitats, poc conegut i menys valorat, complementa el patrimoni fotogràfic conservat en els arxius i museus públics. Ara bé, tots comparteixen els mateixos reptes. El primer, la catalogació. Els arxius no han pogut catalogar la totalitat dels seus fons. Queden tresors als dipòsits *nevera* sense que ho sapiguem. El segon, la conservació i ampliació d'aquests fons. I el tercer, la difusió de les imatges.

Tot això vol dir diners, diners que la gasiveria de la ciutat de Barcelona pel que fa a la conservació del patrimoni i, encara més, del fotogràfic, pot, si no acabar -la tossuderia de les entitats és envejable i no ho permetran-, situar a un punt sense retorn de pèrdues irreparables. Confiam en el futur. ■

EXCURSIONISTES A MONT SALIENTE

Ignasi Canals i Tarrats va fer aquesta fotografia a Esport el juliol del 1920. L'autor, empresari tèxtil, va formar part de les seccions d'esports de muntanya, fotografia i cinema del Centre Excursionista de Catalunya des del 1917. Va participar en nombroses ascensions. Les seves imatges van ser premiades en diversos concursos i va practicar la cinematografia amateur.

750.000 IMATGES QUE VAN MÉS ENLLÀ DE LA MUNTANYA I L'EXCURSIONISME

EL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (CEC) posseeix un dels fons fotogràfics històrics més importants del país, amb prop de 750.000 imatges. El seu patrimoni s'ha anat constituint al llarg dels anys gràcies a les donacions dels socis de l'entitat i també dels no socis que han fet confiança a la institució per preservar els seus fons.

Les primeres plaques que es conserven a l'Arxiu són uns col·lodiums de la dècada del 1860, i de manera més o menys continuada podem anar resseguint el final del segle XIX i la totalitat del segle XX fins a l'actualitat.

El director de l'arxiu, Berenguer Vidal, explica: "El 1909 Jeroni Martorell impulsa el projecte de l'Inventari Gràfic de Catalunya, deu-

tor de projectes europeus com el francès Mission Héliographique, amb l'objectiu d'inventariar el patrimoni artístic i cultural del país. És aquest any que prenem com a data oficial de la fundació de l'Arxiu fotogràfic".

Un altre inventari a destacar és l'extensa documentació gràfica recollida a partir de l'estudi de la masia catalana, un projecte, finançat per Rafael Patxot i dirigit per l'arquitecte Josep Danés, que es va iniciar el 1923 i que va comptar amb la participació de fotògrafs com Adolf Zerkowitz, Antonio Gallardo i Valentí Fagnoli, entre d'altres.

Si bé a l'origen de l'Arxiu fotogràfic la premissa geogràfica era Catalunya, els inte-

ressos dels socis eren geogràficament molt més amplis, i en el seu fons conserva una quantitat estimable de fotografies de tot el món: Europa, els Estats Units, l'Argentina, el Japó i Macau, entre d'altres. La diversitat d'autors, més d'un centenar, ofereix també un ampli ventall temàtic a les seves imatges. La muntanya i l'excursionisme lògicament hi són presents, així com la reproducció del patrimoni, l'art i l'arquitectura, l'esport, l'etnografia o la vida quotidiana de la societat en general.

Els fons poden ser consultats a la seu de l'entitat, a la seva web i al repositori d'imatges de la Memòria Digital de Catalunya.

ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Paradís, 10. 08002 Barcelona
93 315 23 11 ext. 2009
arxiufotografic.cec.cat
www.facebook.com/Arxiu.Fotografic.CEC

FUNDACIÓ INSTITUT AMATLLER D'ART HISPÀNIC. ARXIU MAS

ANTONI AMATLLER_FUNDACIÓ INSTITUT AMATLLER D'ART HISPÀNIC. ARXIU MAS

(01)

(02)

ADOLF MAS_FUNDACIÓ INSTITUT AMATLLER D'ART HISPÀNIC. ARXIU MAS

(03)

VIDA I ART 01. *Teresa Amatller i grup.* Fotografia feta per Antoni Amatller Costa en un viatge a Egipte el 1909, l'últim viatge que faria entre els de la ruta de ciutats mediterrànies organitzada des de finals del segle XIX, coneguda com el Grand Tour.

02. *Església de Sant Climent de Taüll.* A l'absis principal s'hi veuen les pintures murals. Fotografia de l'Arxiu Mas feta durant el viatge de la missió arqueològic-jurídica de l'Institut d'Estudis Catalans del 1907 als Pirineus.

03. *Manifestació anticlerical de dones a Barcelona.* Fotografia feta per Adolf Mas al passeig de Sant Joan, el 1910. La presència de les dones al carrer a les primeres dècades del segle XX va ser una constant, per demanar millors condicions de vida i millores en les condicions laborals.

LA FOTOTECA DE REFERÈNCIA PER A L'ART DEL PASSAT

L'ARXIU FOTOGRÀFIC DE LA FUNDACIÓ Institut Amatller d'Art Hispànic és un dels arxius de referència en l'àmbit de la història de l'art.

El 1942 Teresa Amatller Cros va crear la Fundació i va adquirir l'arxiu del fotògraf Adolf Mas, format per més de 106.000 clixés que, posteriorment, ha ampliat amb altres fons. A l'origen, cap al 1900, segons explica el director de la Fundació, Santiago Alcolea, la formació del conjunt de negatius va seguir el model d'altres iniciatives de catalogar el patrimoni que ja funcionaven arreu d'Europa. Va ser Puig i Cadafalch qui va encarregar

a Adolf Mas que fotografiés la seva obra arquitectònica. El 1907 Adolf Mas va ser el fotògraf oficial de la missió arqueològic-jurídica de l'Institut d'Estudis Catalans a la franja d'Aragó i, posteriorment, Francesc Cambó va impulsar el fotògraf i el va finançar perquè ampliés el seu camp d'acció a la resta de la Península, que va servir per ampliar el fons de l'anomenat *Repertori iconogràfic d'Espanya*. El ressó que va obtenir va fer que rebés encàrrecs de la Hispanic Society of America, de la Frick Art Reference Library, del Metropolitan Museum i de la Universitat de Harvard.

La fototeca també conserva els fons fotogràfics d'Antoni Amatller, pare de la fundadora, que a més d'empresari xocolater era un viatger incansable. En la primera dècada del segle XX va viatjar a França, el Marroc, Suïssa, Turquia, Egipte i al centre del seu objectiu hi havia monuments, paisatges, tipus, escenes costumistes i retrats familiars. Posteriorment es va incorporar a l'arxiu el fons fotogràfic de l'historiador de l'art Josep Gudiol i Cunill.

L'arxiu, a més del fons d'art hispànic, també conserva negatius fotogràfics d'esdeveniments històrics i socials sobre la construcció de Barcelona.

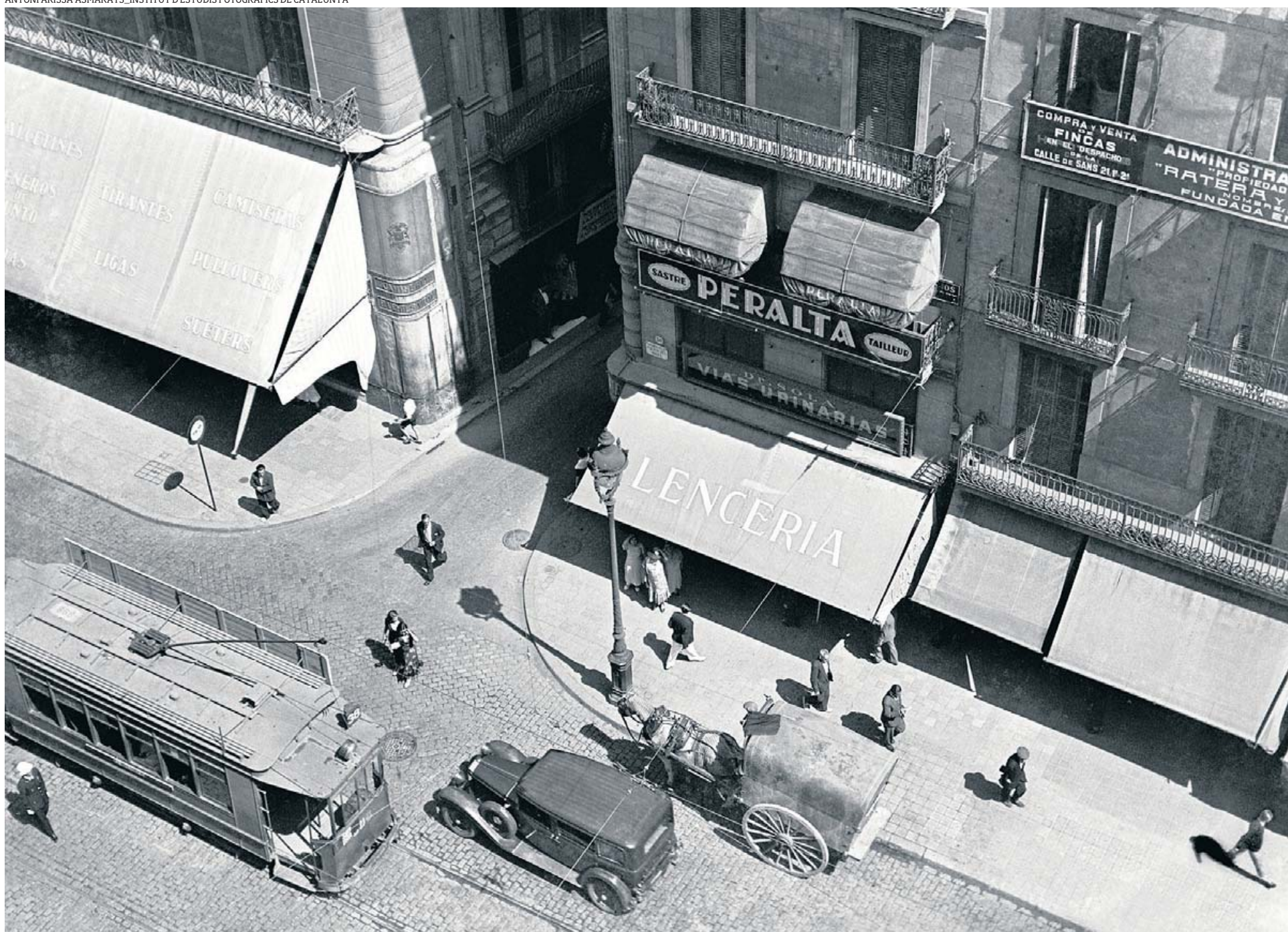
FUNDACIÓ INSTITUT AMATLLER D'ART. ARXIU MAS
 Passeig de Gràcia, 41. 08007 Barcelona
 93 216 01 75
 Email: ametller@ametller.org
www.ametller.org

UN MAGNÍFIC FONS SOBRE LA POSTGUERRA ON ENCARA HI HA MOLT PER DESCOBRIR

ELS ANYS TRENTA Fotografia del Portal de l'Àngel, feta per Antoni Arissa Asmarats, a cavall entre els anys vint i trenta. Arissa és un dels fotògrafs més innovadors de la Barcelona de l'època. Va fixar la mirada al centre de la ciutat i també a Sant Andreu, on vivia. L'IEFC en conserva una importantíssima col·lecció.

ANTONI ARISSA ASMARATS _ INSTITUT D'ESTUDIS FOTOGRÀFICS DE CATALUNYA

UN DELS ARXIUS MÉS JOVES -l'edat sempre és relativa- és l'Arxiu Històric Fotogràfic de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya (IEFC), una associació cultural sense ànim de lucre creada el 1972. Conserva 800.000 fotografies, de les quals només se n'ha catalogat un 30%, aproximadament.

Quan es va crear l'arxiu fotogràfic vinculat a l'IEFC, l'objectiu prioritari va ser salvaguardar un patrimoni que, en molts casos, estava a punt de perdre's o de malmetre's. "Els seus fons s'han constituït per la via de la donació o de la compra, sempre amb preus raonables, ja que el nostre pressupost és migrat", explica

Laia Foix, coordinadora del departament de documentació i investigació.

Les col·leccions Merletti, Thomas, Roisin, Tarradas, Monteys Serra, Godes, Arissa i Plascencia són només algunes de les que es conserven a l'arxiu, i permeten reconstruir la imatge de la fotografia a Barcelona i a Catalunya. Amb tot, però, cal destacar l'excel·lència de les imatges dels anys quaranta, cinquanta i seixanta del segle XX, un període que ha merescut poca atenció i menys reconeixement de la historiografia fotogràfica, amb excepció d'alguna singularitat.

El segon objectiu que es planteja l'arxiu és

la divulgació a través d'exposicions i publicacions, i també la digitalització dels seus fons, un procés que requereix força recursos econòmics, dels quals no sempre es disposa. Un patrimoni sense divulgar es marceix a les cambres, perfectament condicionades pel que fa a temperatura i humitat, però sense complir la seva funció final, que és donar a conèixer aquest patrimoni, insisteix Laia Foix.

I el tercer objectiu, en una seqüència que no es pot interrompre respecte dels anteriors, és potenciar les investigacions. En definitiva, fer aflorar el patrimoni fotogràfic en tota la seva diversitat.

ARXIU HISTÒRIC FOTOGRÀFIC DE L'INSTITUT D'ESTUDIS FOTOGRÀFIC DE CATALUNYA

Comte Urgell, 187. 08036 Barcelona
(dins el recinte de l'Escola Industrial)
93 494 11 27

www.iefc.cat/documentacio/arxiu.php

KIM MANRESA_ARXIU HISTÒRIC DE ROQUETES - NOU BARRIS

LA VIDA AL BARRI Manifestació veïnal en reivindicació d'habitatges dignes, el 1976. A la imatge, Elsa Plaza, entre d'altres. La fotografia és de Kim Manresa, veí de Nou Barris, que des del 1976 va fer reportatges, amb la voluntat de construir un nou llenguatge fotogràfic que acollís la voluntat de construcció democràtica i que van ser publicats, entre d'altres, a *Tele/eXpres* i a *Mundo Diario*.

ARXIU HISTÒRIC DE ROQUETES - NOU BARRIS

Via Favència, 288 A. 08042 Barcelona (Espai Via Favència)
93 276 89 97
arxiuhistoric@yahoo.es
arxiuhistoric.blogspot.com.es

LA LLUITA VEÏNAL VISTA DES DEL COR DELS BARRIS

"DAVANT LA INVISIBILITAT DE LA INFORMACIÓ i documentació originades pel moviment associatiu de Nou Barris, un grup de persones van crear el 1983 l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris amb l'objectiu de recuperar, classificar, conservar i divulgar la documentació generada per les associacions de veïnes i veïns i les entitats dels barris", explica Arni Gil. L'arxiu, a banda de cartells, ocavilles, revistes, estudis i publicacions periòdiques, compta amb un important fons fotogràfic, probablement el més important de la ciutat, imprescindible per reconstruir la història dels moviments veïnals i de la rein-

dicació del dret a la ciutat a partir dels anys seixanta del segle passat.

Un cop de gràcia per a la consolidació de l'arxiu va ser el projecte Arxiu de la Dona. Presentat per Maria Lluïsa Serralta i Rosa Sigles als premis B de Març Maria Aurèlia Capmany, va aconseguir el premi del públic, dotat amb 100.000 pessetes que van ser entregades a l'arxiu. Alhora, es feia una campanya per a la recollida de documentació relativa a les vocalies de dones de les diferents associacions de veïns dels barris del districte i d'altres entitats feministes.

El fons fotogràfic de l'arxiu, explica Carmen Rios Trujillo, es va crear a partir de les donacions

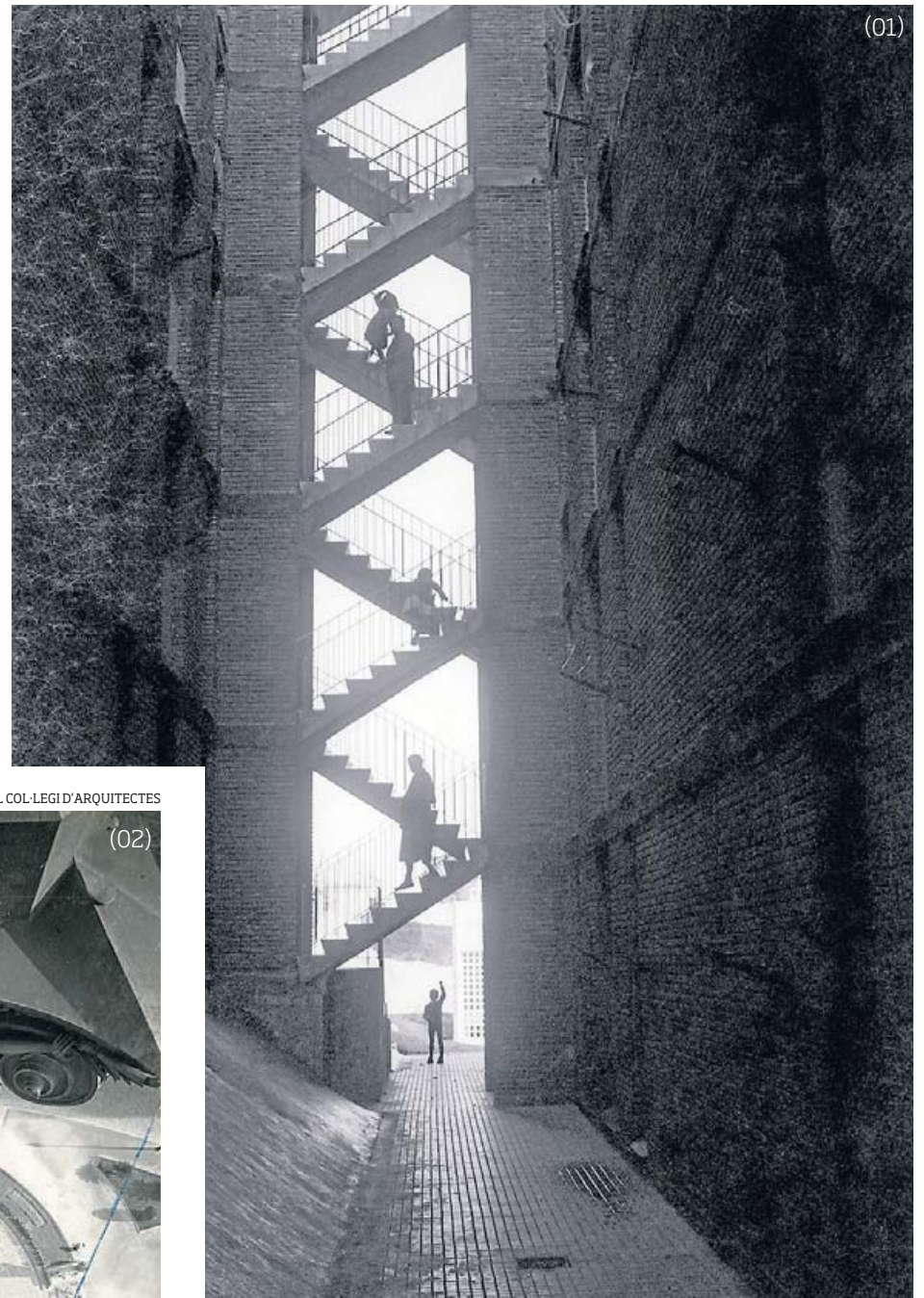
d'entitats, de veïnes i de veïns que, a títol individual, feien donació de les seves fotografies, algunes fetes per professionals de la fotografia. Destaquen les donacions de Kim Manresa, Ginés Cuesta, Eva Orti i Carlos Navas, entre d'altres.

Les fotografies, fetes com ja hem dit per persones dels barris, professionals o no, fan una aproximació visual sense impostura, ja que comparteixen una comunitat de significats, per ser del lloc. Espais viscuts, espais poblats, espais polítics, ja siguin carrers o interiors. Espais domèstics habitats, imatges insòlites i extraordinàries, excepcionals en la història de la fotografia de la ciutat.

CATALÀ ROCA I LA DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA DE LA CONSTRUCCIÓ DE LA CIUTAT

ORIOI MASPONS_ARXIU FOTOGRÀFIC DE L'ARXIU HISTÒRIC DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES

CIUTAT CONSTRUÏDA 01. Escala d'accés als habitatges del barri de la Trinitat Nova, als anys seixanta. Oriol Maspons, autor de la fotografia, va fer diversos reportatges per a la revista *Cuadernos de Arquitectura* i per al Patronat Municipal de l'Habitatge, promotor d'alguns polígons habitacionals.

Amb Maspons i Ubiña, amb Miserachs i Plasencia, amb Kim Manresa i Ginés Cuesta, entre d'altres, els polígons tenen la seva representació gràfica.

02. Fotografia des del monument a Colom, feta per Francesc Català Roca. Català Roca, fill del també fotògraf Català Pic, és un dels exponents més reconeguts de l'anomenada fotografia humanista. Va col·laborar en premsa, va il·lustrar llibres i va fer nombroses exposicions. Les seves obres han contribuït a crear la imatge fotogràfica de Barcelona.

FRANCESC CATALÀ ROCA_ARXIU FOTOGRÀFIC DE L'ARXIU HISTÒRIC DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES

ARXIU HISTÒRIC DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

Arcs 1-3, 4a planta. 08002 Barcelona

93 306 78 43

www.coac.net/home/frames/fhomebiblioteca.htm

UN DELS ARXIUS D'ARQUITECTURA més importants d'Europa és l'Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. El 2007 va crear l'apartat d'arxiu fotogràfic a partir de la col·lecció del fotògraf Francesc Català Roca. Tot i la seva *joventesa*, aplega una col·lecció essencial d'imatge gràfica de la construcció de la ciutat durant els segles XIX i XX. La fotografia, expliquen els responsables tècnics de l'arxiu, Andreu Carrascal i Núria Gil, es va convertir en una eina de documentació per a la pràctica i estudi de l'arquitectura des de finals del segle XIX, i molts professionals feien o encarregaven fotos del procés de construcció de les seves obres.

L'arxiu conserva els fons d'arquitectes com Domenèch i Montaner, Sixt Illescas i el de Harnden i Bombelli, entre d'altres -la llista és llarga-, així com el valuós fons del GATCPAC, l'associació d'arquitectes que durant els anys trenta va potenciar la innovació de l'arquitectura a Catalunya.

La diversitat dels seus fons és un dels principals atractius de l'arxiu. A banda dels ja esmentats, l'arxiu conserva el fons de *Cuadernos de Arquitectura*, una publicació del Col·legi creada el 1944 i que des del 1981 es diu *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, una eina imprescindible per reconstruir els debats i la pràctica arquitectò-

nica i urbana del període, així com de la revista *Arquitecturas Bis*, editada entre el 1974 i el 1985.

Afegint diversitat a l'arxiu, cal parlar del fons del FAD, Foment de les Arts Decoratives.

L'arxiu conserva també imatges de fotògrafs de reconegut prestigi com Margaret Michaelis, Josep Brangulí, Pere Català Pic, Colita, Xavier Miserachs, Colita, Rosa Feliu, Manolo Laguillo... així com el fons d'arquitectura d'Oriol Maspons.

Però, indiscutiblement, el patrimoni fotogràfic més consultat és el fons de Francesc Català Roca, amb més de 200.000 negatius/plaques de vidre, 17.000 fulls de contacte i 10.000 positius d'època.